

Den obeskrifliga

Fritänkaren

alternativ oberoende kulturtidskrift
för mest litteratur, musik och film.

Nr. 50 Oktober 1996

Fjärde årgångens nummer 11.

Redaktör och producent:
Christian Lanciai, Ankargatan 2 A,
41461 Göteborg, Sverige

Innehåll i detta nummer:

Fritänkarens historia	2
Shakespearedebatten: Brev till John Bede	3
John Bedes oväntade svar	4
Multipel-personligheten	6
Vårt förord till John Bedes "Gotisk historia"	7
Göteborgs Skrivarsällskap i kris	8
Porträtt av gammal mästare (Heinrich Schütz)	8
De intressantaste filmerna sedan senast (främst "K2" men även "Jerusalem" och "L'uomo delle stelle")	10
Paradisresan, del 2	13
Torskresan, inledning	15
Nya Himalayaturer, del 9: Darjeeling	17
Johannes B. Westerberg om Panchen Lama	19
Press Stopp: Notis om Kailas	20

I detta nummer fortsättes som vanligt Shakespeare-debatten.
Tre sidor film i detta nummer, men filmen i första rummet, "K2",
handlar mera om relationer, Himalaya och livserfarenhet än om film.

Fritänkaren beräknas utkomma med omkring 12 nummer årligen på
budgetbasis i anspråkslös form utan annonser och utan lay-out.

Redaktionsslut i detta nummer: 4.10.1996.

Detta är Letnany-förlagets 16-e publikation

Copyright © Letnany-förlaget

Fritänkarens historia

"Fritänkaren" startades i december 1992 som "alternativ oberoende kulturtidskrift" och utlovade i varje nummer artiklar i ämnena litteratur, musik och film, vilka tre ämnen konsekvent har utgjort "Fritänkarens" röda tråd. Inledningsvis skrevs alla nummer ut på manuell skrivmaskin, vilka sidor sedan duplicerades genom fotokopiering. De första två årgångarna genomfördes på detta sätt. Från 1995 inleddes bruket av en av ett sjukhus skrotad "ordmaskin" årgång 1982, som var en sorts mycket primitiv ordbehandlare. Detta är den ofta omtalade maskinen "Hugo", som nu först i augusti 1996 har avlösts av en riktig ordbehandlare, en "286-a" vid namn Bruno, som inköptes begagnad för 1200:-.

"Fritänkaren" har aldrig haft en enda annons. Lösnummerförsäljningen har alltid varit obetydlig. Man kan då med skäl påpeka det märkliga förhållandet, att "Fritänkaren" med en upplaga på ibland så mycket som 130 nummer per månad endast har cirka 50 prenumeranter. Vad sker då med de 80 övriga numren? Här måste fenomenet "gratisprenumeranter" belysas, ett problem som "Fritänkaren" dragits med från begynnelsen. Många prenumeranter betalar inte full avgift p.g.a. knapp ekonomi (ex. pensionärer och socialbidragstagare), och ännu fler betalar inte alls. Merparten av dessa befinner sig i främmande länder där det av tekniska skäl är svårt att erlægga prenumerationsavgifter till Sverige. Utlandsgratisprenumeranterna har alltid varit "Fritänkarens" största utgift, och den engelska upplagan (2 à 3 nummer per år) bjuder Fritänkaren hela världen på. Gratisprenumeranter inom det egna landet Sverige har "Fritänkaren" alltid försökt åtgärda men aldrig helt kunnat eliminera.

Därför begär "Fritänkaren" kulturtidskriftsstöd för att 1) kunna täcka förlusterna, 2) kunna expandera, 3) kunna utveckla sig inte minst tekniskt med ev. lay-out och bildmaterial. Med vår 286-a "Bruno" har vi det primitiva programmet "Write" som enda arbetsverktyg, och även om det fungerar är det egentligen bara ett utgångsläge. Under nuvarande förhållanden med ständigt underskott och med en ensam man som sköter alltsammans utan lön är expansion och utveckling omöjliga."

Ovanstående artikel lämnades som "kompletterande informationer" i en ansökan till statens kulturråd om kulturtidskriftsstöd för Fritänkarens överlevnad. Redan förra året avlämnades en ansökan, som dock nådde kulturrådet för sent för att kunna behandlas. I år har vi åtminstone varit ute i rätt tid. Som exempel på Fritänkarens brydsamma finanser har vi 1995 års bokslut:

Utgifter : 9323 kronor. Inkomster : 5110 kronor.

I år hittills ser det ut så här :

Utgifter : 5045 kronor. Inkomster : 5825 kronor.

De reducerade utgifterna för i år beror främst på det att vi numera åtnjuter Föreningsbrevsrättigheter, vilket betydligt har reducerat portoutgifterna inom Sverige.

Många förvånar sig över att vi med så små medel ändå lyckas upprätthålla en så pass arbetskrävande tidskrift, medan de samtidigt förvånar sig ännu mer över att vi med en sådan kvalitativ tidskrift inte kan förbättra inkomsterna. Mystriet har sin förklaring i och med det att redaktören inte är någon affärsman. Han är en usel indrivare, en ännu uslare marknadsförare och den allra uslaste självpropagerare.

Till detta kommer nu ambitionen att starta ett helt förlag på ungefär samma premisser: inget affärssinne, ingen marknadsföring och ingen propaganda med i stället

allt koncentrerat på bara kvaliteten. Därmed kommer utgifterna att utveckla sig till en lavin medan inkomsterna kommer att bli ännu mer försvinnande.

Ni gamla prenumeranter som inte meddelat något bristande intresse för Fritänkaren men heller ej betalt någon avgift för i år får med detta nummer en ny talong som vi ber er begagna för fortsatt gemenskap i framtiden med Fritänkaren och dess vådliga vidlyftigheter i det vindlande fritänkeriets väldiga vidder,

med önskan om välgång och lycka,
från
redaktören.

Shakespeare-debatten : Brev till John Bede

"Ber om ursäkt för att ha dröjt så länge med att svara på ditt senaste brev, men håll dig helst till engelska, så ska jag hålla mig till svenska!

Jag kan mycket väl förstå att ni där på de keltiska öarna kan ha svårt för att plötsligt acceptera en helt annan Shakespeare än den sedan århundraden invanda, men du måste medge, att det inte duger att trotsa vetenskapliga bevis. När kyrkan vägrade acceptera Kopernikus, Bruno och Galilei blev inte jorden platt för det. Visserligen måste jag medge, att det i denna fråga än så länge bara föreligger "*circumstantial evidence*", på svenska indicier, men dessa är dock överväldigande övertygande. De två gravskrifterna kan inte bara bortförklaras. De är lika goda som den definitiva signaturen under ett helt livsverk.

För att förtydliga bilden av den nya personlighet som framgår ur ruinerna av den demaskerade Shakespeare, så skall jag be att få teckna ett porträtt av den hemlighetsfulla människa jag ser.

Det är en man med framför allt en oförliknelig självkontroll och självkänedom. Det är en man som aldrig i hela sitt liv tar några risker. Det är en man som aldrig gör något utan att noga tänka sig för. Och det är en man som aldrig utlämnar sig själv - utom i sin sorg över sin sons förtidiga bortgång och sin farbrors; ty han är så totalt "*honest*" att han i denna sorg över egna bortgångna familjemedlemmar inte kan maskera denna sorg. Det är det enda i livet han inte maskerar, och det är det enda som förråder honom åt en avlägsen eftervärld.

Dock lider han även av ett ofantligt komplex, som troligen är en mycket stor skygghet, som i sin tur beror på en mycket djup ömtålighet och känslighet. Troligen bara för att slippa utlämna sig maskerar han sig redan från början i pjäsen "*Sir Thomas More*" under Thomas Kyds namn. Den pjäsens öde visar honom att han gjorde rätt i att maskera sig, varför han fortsätter att göra det hela livet, kanske även under Christopher Marlowes och Robert Burtons namn utom William Shakespeares. Denna strategi är kanske denna personlighets största gåta, som om han skämdes för att visa sitt rätta jag, som om han kände att han bara kunde göra sig accepterad av verkligheten under dödliga vänners namn, som om han konsekvent vägrade att acceptera och stå för sin egen storhet. Och detta har blivit en märklig vana för brittiska författare ända sedan dess. Pseudonymer förekom knappast före den refuserade pjäsen "*Sir Thomas More*" medan de sedermera går som en röd tråd genom hela den engelska litteraturen, där dock de förnämsta exemplen kuriöst nog är kvinnor - Ellis och Currer Bell (systrarna Brontë) och George Eliot (Mary Anne Evans), alla tre från earlen av Derbys hemtrakter.

Detta är bara en skiss. Må debatten och diskussionen fortsätta.

Därmed vill jag inte helt beröva T. Kyd, C. Marlowe och W. Shakespeare all ära för vad de gjorde under sina liv, utan låt för all del deras namn stå kvar orubbade i evighetens klassikerhistoria. Foga bara till alla dessa stora elisabetaners namn även namnet William Stanley och uteslut det inte.

För det kanske största argumentet för detta namns legitimitet är, att vi genom earlen av Derby äntligen har en personlighet att ta fasta på bakom Shakespeares dramer, något som vi aldrig hade genom bara namnet William Shakespeare

Annars kan jag berätta att din "Gotisk historia" artar sig väl, första delen är nu färdigt utskrivet och kommer att höra till vårt förlags första utgivningar, och jag hoppas min definitiva redigering skall falla dig i smaken. Om du saknar något av det jag har redigerat bort har jag misslyckats."

John Bedes oväntade svar

"Det här håller på att bli en riktigt intressant debatt. Så du vågar försvara närsynta intorkade akademiker som på enbart vetenskapliga grunder vågar påstå att Shakespeare inte skrivit sina egna pjäser? I så fall vågar jag försvara Will Shakespeare.

Min uppfattning är att det är bara enkelriktat ensidigt vetenskapliga akademiska forskare som kan ifrågasätta Shakespeares legitimitet. Därmed är de värre än materialister: de ser bara med ett öga försett med skyggglappar, och det ögat är färgblint. Och så tror de att vad de ser måste vara hela sanningen. Därmed missar de hela poängen.

För att läsa en diktare som Shakespeare måste man nämligen kunna läsa mellan raderna. Alla stora eviga diktare skriver allt mellan raderna, och Shakespeare är en av de största. Om man då inte kan läsa mellan raderna är man inte värdig att beträda litteraturens heliga tempelområde. Då bör man hålla sig till naturvetenskap, matematik, hushållning och matlagning.

Jag måste medge att Derbyteorin är intressant och inte utan en viss trovärdighet. Men ta konsekvenserna av den och se vad du finner. Derby skulle alltså vara en total självutplånare och under hela sin livstid aldrig ta åt sig ett uns av äran för att vara författaren till Hamlet, Othello, Kung Lear och Macbeth. Ingen ger honom något erkännande under hela hans livstid medan Ben Jonson och de andra öppet prisar och älskar Shakespeare. Enligt era finska teorier skulle Derby vara författaren till även alla Thomas Kyds, Christopher Marlowes och Robert Burtons produktioner. Kom igen, Christian! Var är ditt perspektiv? Har du bara två dimensioner kvar av ditt seende?

Det är innehållet som skiljer Shakespeare åt från Marlowe, Kyd och alla andra. Will Shakespeare har en helt annan människouppfattning. Marlowe är homosexuell medan Shakespeare inte är det. Ingen annan författare kanske någonsin har en så ideell människouppfattning som Shakespeare, och det är det som höjer honom över både Kyd, Marlowe och alla andra. Närmast honom kommer Homeros, Schiller, Victor Hugo, Dostojevskij och Stefan Zweig. Det är hans dramatiska människoidealiserande som är hans unika och oöverträffade signatur.

Som anledning till tvivel på hans legitimitet anför du hans mänskliga svagheter, att han gjorde en betydligt äldre dam gravid och bara därför gifte sig med henne för att sedan smita från henne till London, att det enda han gav henne i sitt testamente var hans näst bästa säng, att han började sin karriär i London med att vakta hästar och fortsatte den med fastighetsspekulationer, och så vidare. Mycket av detta kan vara rena myter. Ingen vet något om Anne Hathaways karaktär. Att Will Shakespeare var fåfäng

av sig står klart, men vilken skådespelare är inte det? Mänskliga svagheter är aldrig oförenliga med ett geni.

Det är snarare earlen av Derby som då är utan personlighet. Vi vet absolut ingenting om honom som personlighet. På den tavla av honom som finns framstår han som en typisk alldaglig engelsk herreman med ett totalt intetsägande utseende.

Shakespeares andra överlägsna styrka är hans fantasi. Alla hans pjäser är fantasibetonade, och parallellfallet Jules Verne, som bevisligen bara reste i sin fantasi, stödjer min uppfattning att Shakespeare på samma sätt mycket väl kan ha rest i hela världen utan att lämna England. Det fanns reseskildringar redan på Shakespeares tid, och de flesta elisabetaner han umgicks med var vittberesta.

Dina enda argument för Derby som inte kan förkastas är 1) förekomsten av dialektal vokabulär från andra delar av England än Shakespeares, 2) omständigheterna i samband med "Hamlet", 3) de båda gravskrifterna. Det sista av dessa tre argument är onekligen ett aktningsvärt mysterium, som man inte kommer förbi.

Jag kan sträcka mig så långt som till att överväga teorin att Shakespeare kan ha skrivit "Hamlet" tillsammans med Derby. Men alla de andra pjäserna, utom som du mycket riktigt påpekar "Timon", "Perikles" och "Henrik VIII", håller jag Shakespeare ensam ansvarig för alltigenom, inklusive alla dikterna och sonetterna.

Derby är för diffus än så länge. Will Shakespeare, han med ögonpåsarna, han med tumören i vänster öga som tog hans liv, han med ett eventuellt rivjärn till hustru, han som vägrade lämna Stratford mer efter sin död, han som varken var Thomas Kyd, Christopher Marlowe eller någon annan än sig själv, skådespelaren och kapitalisten, är mer levande som personlighet än earlen av Derby.

Vi saknar bevis. Det är det som är problemet. Indicier räcker inte när det gäller en världssjäl som skriver mest mellan raderna, ty en sådan kan inte göras konkret med bara indicier.

Med respekt, etc."

John Bedes genmäle är särskilt intressant genom att han spontant utan provokation tar upp en av de viktigaste kärnfrågorna i sammanhanget: att läsa och skriva mellan raderna. Detta är särskilt intressant i sammanhanget genom att Carl O. Nordling i sin bok "Runeberg" enkannerligen framhåller sin litterära analysprincip att hålla sig till vad som står på raderna och att hålla sig borta ifrån faran att spekulera i vad som står mellan raderna; - medan John Bede alltså kategoriskt förkastar Nordlings princip och menar, att om man inte kan läsa mellan raderna så kan man inte läsa rätt.

En annan svaghet i John Bedes resonemang är att han nästan konsekvent ignorerar Nordlings argument för att med retorikens rätt framhålla sina egna. Risken är då att debatten blir lik en politisk sådan, där opponenter vägrar att lyssna på varandra i iver att driva igenom sina egna argument. Mr Bede må delvis vara ursäktad då han inte känner till alla Nordlings argument, då Nordlings bok ännu inte finns utgiven på engelska och då mr Bede inte ens fått se den svenska utgåvan ännu.

Vad vi minst av allt kan hålla med mr Bede om är hans subjektiva mening om porträttet av William Stanley. Detta porträtt visar om något en man av erfarenhet, en gedigen världsman, lugn och avmätt och med distans till tillvaron. Kläderna och hatten är stilfulla men varken överdådiga eller fåfänga. Det är en man av stil med självklar god smak och utan åthävor, med ett väl vårdat skägg, en vaksam blick i de stora ögonen och håll i örat men utan ring i det, ganska lik Sveriges kung Karl IX men utan dennes fåfänga.

Det kan vara opportunt att närmare förklara vad mr Bede menar med "han med ögonpåsar" etc. Det finns tre porträtt av Shakespeare, en porträttbyst och en dödsmask. Enligt en intressant vetenskaplig undersökning har professor Hildegard Hammerschmidt-Hummel vid Mainz universitet påvisat en tumör i eller strax ovanför Shakespeares vänstra öga, vilken defekt finns med på två av porträtten och i dödsmasken, varför dessa skulle vara äkta, medan de övriga - det vanliga kopparsticket och porträttbysten - därför inte skulle vara det. Professorn menar att denna tumör kan ha lett till Shakespeares förtidiga död strax innan han skulle ha fyllt 52.

Carl O. Nordling attribuerar Robert Burtons "*The Anatomy of Melancholia*" (1621, senare ofta omredigerad och nytviven av författaren fram till 1640) till samma penna som Shakespeares, Marlowes och Kyds dramer. Denna märkliga boks författarnamn tillhörde en präst strax norr om Leicester (1577-1640). Boken skiljer sig från Shakespeares verk genom att den påvisar en gedigen bildning hos författaren, och verket var mycket beundrat av främst Doktor Johnson och John Keats. Rent kynnesmässigt rimmar bokens pseudonym "Demokritos Junior" (den skrattande filosofen) och hans utförliga och spirituella utläggningar av fenomenet melankoli ganska väl med en färdigt utvecklad Shakespeare och en eventuell fortsättning på dennes diktning.

Intressantast är dock att mr Bede inte längre bestämt förkastar William Stanley. Han erkänner att tre viktiga argument hos Nordling gör problemet svårt att sopa under mattan.

Om William Stanley verkligen dolde sig under alla dessa pseudonymer - Thomas Kyd, Christopher Marlowe, William Shakespeare, Robert Burton och vem mer - så står vi dock inför den svåraste frågan till sist. Man kan förstå och förklara Stanleys eventuella döljande av sig själv bakom en teatermask, men varför i all världen dölja en så oskyldig skrift som "*The Anatomy of Melancholia*" bakom en prästkappa? Författaren till denna skrift hade ingen vanära eller möjlig vedergällning att frukta för att ha gjort sig skyldig till en sådan bok, inte ens om han var kusin till kungen. Här står vi inför en klar brist på motiv till det mest oskyldiga av alla brott - att dölja sin tanke- och yttrandefrihet bakom falsk blygsamhet och anonymitet.

Multipel-personligheten

Detta är ett fenomen som man börjat komma till rätta med först i vår tid. Nyligen förekom det ett TV-program där fenomenet belystes närmare. Bland annat fick man komma in i en polismans liv och verksamhet och hur han för att klara av sitt tuffa jobb skiftade mellan olika personligheter inom sig själv. Han bara plötsligt blev en helt annan person när någonting krävdes som han själv inte kunde klara av. Detta noterade även hans hund, som betedde sig på ett normalt sätt när han var sig själv men som, när han blev en annan, inte kände honom längre och höll sig borta från honom. Denna polis skiftade mellan minst ett dussin olika personligheter, av vilka en var en liten gosses. Den mest extrema av hans personligheter var den som när det behövdes körde radiobilen i en hastighet långt över den tillåtna och kunde gå till vilka våldsamma ytterligheter som helst i handhavandet av brottslingar, medan han som normal aldrig kunde bruka våld eller överskrida lagens hastighet.

Fler sådana personer intervjuades i programmet, både damer och herrar. I seklets början stämplades sådana fall som schizofrena, och man låste in dem, och man blev aldrig klok på dem. Nu först har man börjat förstå dem, och i programmet framkom det

snart en märkvärdig omständighet, som nästan alla dessa multipel-personligheter hade gemensamt: de hade alla utsatts för sexuella övergrepp som barn.

Därmed kunde man närma sig fenomenets helt naturliga förklaring. Ett barn som exempelvis blir våldtaget kan aldrig komma över den upplevelsen. Hennes personlighet är så kränkt att hon aldrig kan bli okränkt. För att komma över detta vidtar barnet ibland en sällsam skyddsåtgärd: hon skapar åt sig en ny personlighet, som inte varit med om våldtäkten. Vid behov flyr hon sedan från sig själv till denna andra personlighet, som blir en sorts överjag, som tar vid när det normala jaget inte längre klarar av situationen. Det är helt enkelt som att sätta in en högre växel, eftersom ettan inte orkar upp för backen.

Många sådana multipel-personligheter blir litterära. Dostojevskij, exempelvis, skildrar i sin konst tio ingående fall av övervåld mot barn. Sannolikt blev han utsatt för det själv i barndomen. Få diktare har i sin konst kunnat skapa så extremt olika personligheter i sina romaner som Dostojevskij. Hans tidiga roman "Dubbelgångaren" har kallats litteraturhistoriens första ingående beskrivning av fenomenet schizofreni.

Dramatiker måste, för att kunna skriva pjäser, själv i sitt inre spela alla de olika rollerna. Somerset Maugham belyste detta och bekände sig själv vara ett fall av hundra olika personligheter. Därför blir ej sällan såväl pjäsförfattarna som skådespelarna lätt litet galna, som exempelvis Strindberg, och se vilken aktningvärd samling dårar Shakespeare har i sin teatergarderob - kung Lear, Lady Macbeth, Ofelia, Hamlet själv, Henrik VI, och så vidare; och den store Charles Dickens kommer heller inte långt ifrån så avancerade höjder av praktfullt värtaligt och utstuderat vansinne.

Kanske vi genom moderna studier i just detta nyupptäckta fenomen multipel-personligheten även någon gång kan lösa gåtan och mysterierna kring dualismen i fallet Shakespeare-Stanley?

Vårt förord till John Bede's "Gotisk historia"

Hur mycket verket än kan kritiseras för sin naivitet och för den mycket störande högtravande bibliska puritanska chauvinismen (i början, som dock försvinner genom de många tragedierna på vägen,) så är verkets form imponerande oantastlig. Här är en liten översikt över vad som egentligen händer i "Gotisk historia".

Prologen behandlar de antika grekiska och nordiska myterna, som den förklarar och förenar. Den första delen är sedan ett slags inledning med koncentration kring Odenmyterna och med inslag av Kalevala, vilka två olika mytområden också förenas med varandra. I andra delen inleds sedan verkets egentliga skeende med koncentration kring Saxo Grammaticus danska fornhistoria. Här framträder verkets centrala idé: identitetslösheten och den historiska okunskapens tragedi i samband med sagan om Rolf Krake. I tredje delen kulminerar detta tema i Arthursagan med Merlin som huvudperson. Fjärde delen är en jättelik parentes som återvänder till och utförligt behandlar de antika grekiska historiska myterna. I femte delen blir tragedin definitiv genom Tristan- och Volund-sagan, som avslutas med den siste keltiske konungens naturliga avrättning som resultat av hans fruktlösa fåfänga kamp för sin identitet mot sin egen identitetslöshet. En final behandlar sedan den välkända sagan om Nibelungenringen, som slutar på ett märkligt sätt i den irländska harpan ungefär vid samma tidpunkt där prologen fann sin början. Ringen är slut. Det hela kan formmässigt betraktas som en gigantisk grekisk tragedi i fem akter med en prolog och en final, till karaktären egentligen utformad som en oerhört omfattande episk dikt.

Det är kanske viktigt att ihågkomma att författaren John Bede hela tiden är en mycket from och god katolik, som förklaring till de ofta ganska stötande och främmande pietistiska tendenserna, som för en normal protestantisk nordbo rentav kan te sig som obegripliga. Det bör också framhållas, att den största delen av verket skrevs i Göteborg under varvskrisen på 70-talet.

Från och med detta nummer fortsätter John Bedes krönika att utkomma med Fritänkaren avsnittsvis men i fristående bilagor, som endast utgår till prenumeranter. I detta nummers avsnitt belyses bland annat bakgrunden till konflikten mellan Uppsala och Skara.

Den första delen av verket, som utkommer i A4-format lagom till Bokmässan genom Letnany-förlaget, sträcker sig kronologiskt fram till Israels domare Samuels dagar, genom vilken personlighets framträdande denna första del av verket (i motsats till de senare) får en ganska harmonisk avslutning.

GSS i kris

Göteborgs Skrivarsällskap har hamnat i en brydsam situation genom att både ordföranden och kassören meddelat sin önskan att avgå efter tre års lång och trogen tjänst. Situationen är brydsam genom att det är de två tyngsta styrelseposterna och det inte finns några självklara efterträdare. De är helt enkelt trötta på att dra hela skeppet nästan ensamma, och det kan man särskilt förstå för ordförandens del, då hennes sjukdom tvingar henne till vad hon icke vill.

Cafékvällen i september var emellertid mycket lyckad främst tack vare Kjell Klings insatser. Man kan förstå hans synpunkt att det behöver hända mer i GSS, en scen behöver skådespelare och inte bara en passiv publik, och genom att ordföranden inte orkar stå för arrangemang med berömt folk som kan stå för underhållningen varje gång så är vi i högre grad än tidigare hänvisade till oss själva. Det behövs stimulans i form av initiativ med folk som läser, väcker intresse för nya författare och böcker och varför inte även gamla och döda, och det är något som alla kan hjälpa till med. Trenden inom GSS till depressiv och helst makaber pessimism och svartsyn à la den bedrövlige Lars Norén måste brytas av gärna initiativ till positiv uppbygglighet i stället.

Vi i Letnany-förlaget kan knappast åta oss styrelseuppdrag, då vi har så många andra järn i elden med familjer, jobb och aktiviteter utomlands, men vad vi definitivt hoppas kunna göra är att stötta GSS moraliskt och åtminstone ställa upp (någon av oss) när vi inte har direkta förhinder.

Porträtt av gammal mästare (Heinrich Schütz, 1585-1672)

Det råder delade meningar om det finns två eller tre porträtt av Heinrich Schütz. Fritänkaren lutar åt att det finns tre.

Det vanligaste porträttet är Christoph Spetners ansiktsavbildning från omkring år 1650, då mästaren var 65 år gammal. Den store musikern blickar förstrött åt sidan mot porträttmålaren, som mot en oförskämd förstulen fotograf. Ansiktsuttrycket är oändligt trött. Det är en desillusionerad man som är led vid hela världen, och ingenting kan längre glädja honom. Samtidigt är ädelheten i ansiktet påfallande: det är en ren musiker med en innerligt förädlad själ, och ingenting kan lura honom, ingen falsk ton slinker förbi denna luttrade musikers tillspetsade öra. Pannan är hög, näsan är lång och rak,

skägget är finare än Gustav II Adolfs och nästan lika fint som kardinal Richelieus, men det är ädelheten och renheten i dragen som är ansiktets dominerande uttryck.

Alla dessa kartaktärsdrag är ännu mer markanta i det andra porträttet, som är en oljeminiatur från 1670, då mästaren var 85 år gammal. Det lilla porträttet visar mästaren i helfigur en face något framåtlutad med ett notblad i händerna. Blicken är rak, genomträngande och obruten om dock ögonlocken är tyngre än någonsin. Detta är en vis man som gått igenom många skärseldar men bestått alla prov och kommit igenom dem med ryggen rakare än någonsin. Detta är den tyske Palestrina med något förklarar över sig, den ädlaste och mest upphöjda av alla sin tids konstnärer.

Vilket är då det tredje porträttet? Här kommer vi in på den spännande och kontroversiella frågan om huruvida Heinrich Schütz lät sig målas av Rembrandt eller ej. Den holländske mästarens porträtt av en namnlös musiker från 1633, då Schütz skulle ha varit 48 år gammal, uppvisar alla de föregående två porträttens katarakteristika men med en avgörande skillnad: Rembrandts musiker är ung och fräsch, han strålar av seren optimism och nästan käckhet, här finns ännu inga desillusioner och ingen trötthet, det är en vital musiker full av skaparkraft med en definitivt positiv tillförsikt gentemot framtiden. Men samtidigt finns även här redan något av den höga renhet och klarhet som så starkt utmärker de andra porträtten av Schütz, varför vi tror, att även Rembrandts musikerporträtt är just av Schütz.

Schütz skulle i så fall ha gjort en avstickare till Holland på vägen från Dresden till Köpenhamn, vart han anlände i december 1633 för att tjäna kung Kristian IV som hovkapellmästare, när han inte längre kunde arbeta i Dresden på grund av det trettioåriga kriget. Att Rembrandt och Schütz stått i förbindelse med varandra tyder även andra fakta på, som att Burkhard Grossmann, kursachsisk tjänsteman som kände Schütz, besökte Rembrandt 1634 efter att ha fått kontakten med honom förmedlad just av Schütz.

Vem var då denna Schütz, som ännu var så fräsch och ungdomlig 1633 när Rembrandt troligen målade honom, och som verkar så obeskrivligt trött och medfaren på de båda senare porträtten? Han var 1600-talets störste tonsättare efter Monteverdi, men medan Monteverdi experimenterade djärvt med orkesterklanger och operautveckling så ägnade sig Schütz nästan strängt enbart åt vokalmusik. Kör a cappella var nästan hans enda instrument och åtminstone hans enda hemmaplan. Med sina körkompositioner och sin personliga polyfoniska konst lade han grunden för hela den tyska barocken med främst Händel och Bach som fullföljarna av den himlastormande upptornande polyfonala körmusiken, kanske hela musikhistoriens höjdpunkt. Hans körverk är 494 till antalet där endast en bråkdel är ledsagade av knappa instrument. För hans innerliga hängivelse åt den rena sakrala körmusiken är det helt på sin plats att kalla honom för Nordens Palestrina.

Sin utbildning fick han dock i Italien, och hans enda riktiga lärare var Giovanni Gabrieli, hos vilken den unge Heinrich Schütz upplevde sin kanske enda riktigt lyckliga tid i Venedig fram till 1611. Tyvärr dog Gabrieli redan 1612, och därefter förlorade Italien sin attraktionskraft för den saxiske musikern, som sedan höll sig till sitt gråa kalla Tyskland, utom när han senare reser ner igen för att förkovra sig med Monteverdis musik 1629.

Schütz var den enda musikern i sin familj, och han höll egentligen på att bli jurist, men lyckligtvis tog musiken överhanden.

Han gifte sig vid 34 års ålder 1619, men ehuru äktenskapet tycks ha varit lyckligt och han var varmt fästad vid sin hustru, så dog hon bara 24 år gammal efter sex års äktenskap efter att ha givit honom två små döttrar. Denna sorg synes han aldrig ha

kommit över. Han gifte aldrig om sig, och även hans båda döttrar dog före honom. Den äldre dog 1630 knappt tjugoårig, men den yngre hann gifta sig och ge honom en dotterdotter, hans enda barnbarn.

Vad som knäckte Schütz var det trettioåriga kriget. Han var 33 år när det bröt ut och 63 när det tog slut. Han var anställd i Dresden som kapellmästare vid det kursachsiska hovet redan från år 1617, vilken anställning han vidmakthöll till sin bortgång, men kriget gjorde hans verksamhet omöjlig där, inte minst genom att det skördade så många offer bland hovets anställda musiker. Kriget och musiken var två helt oförenliga världar, och Schütz slets mellan dem så att han nästan gick i bitar, då krigets verklighet oupphörligen blandade sig i hans musik och tvingade honom till en outhärdligt orolig existens, som förde honom på flykt från kriget bland annat under tre perioder till hovet i Köpenhamn, där hans tillvaro inte heller var särskilt säker utan snarlik en påtvingad exil. Han tog aldrig med sig sina döttrar till Köpenhamn.

När freden kom 1648 var han en bruten man utan några illusioner om mänskligheten kvar. Hans sista dotter gifte sig då med en jurist från Leipzig, men även hon dog efter bara sex års äktenskap.

Först när Schütz blir över 70 år blir hans existens någorlunda tryggad. Han lever ännu i femton år och arbetar inom den sakrala musiken in i det sista, precis som Palestrina och Monteverdi; och alla hans främsta körverk, framför allt de tre passionerna, kommer till vid denna höga ålder. Ännu efter det sista värdiga porträttet vid 85 års ålder, med den klara glansen i ögonen och den oöverträffade värdigheten i sin obrutna höghet, arbetar han i två år och avslutar sina sista körverk, psalmerna 119 och 100 samt ett Magnificat, innan han vid 87 års ålder den 6 november 1672 efter en kort sjukdom utan långt lidande går in i evigheten.

(I nästa nummer : *Henry Purcell.*)

De intressantaste filmerna sedan senast

Den kanske mest intressanta hade det anspråkslösa namnet "K2". Regissören var okänd, skådespelarna var amatörmässiga, dialogen var enkel och utan finess, och rent konstnärligt var filmen utan intresse. Men det var dess historia, utvecklingen av dess mänskliga relationer och den mänskliga faktorns betydelse i ödets ingivelser som gjorde filmen makalös.

Den var inspelad i British Columbia i Canada och i Kashmir ofta i 20 minusgrader och på över 3000 meters höjd och handlade enbart om bergsbestigning. Två kamrater hade klättrat i berg i tio års tid tillsammans och stötte i Alaska uppe på en bergstopp ihop med en liten expedition som ämnade göra ett försök mot K2 (Mount Godwin Austen) i Kashmir, världens farligaste och nästhögsta berg. Detta berg är så farligt på grund av de ytterst nyckfulla och tvärt omkastande extrema väderleksförhållandena.

Expeditionen leddes av en miljonär på omkring 60 år, som bekostade det mesta och fortsatte klättra i berg fastän han egentligen var för gammal. Hans högra hand var en ung tvärsäker macho-hjälte som kallades Dallas. Dennes flicka var nummer tre och en japansk veteran nummer fyra. Till dessa fyra kopplades då de båda kamraterna, den ena en professor i kvantfysik som hade en förvånansvärd förmåga att alltid kunna förutse och förebygga faror, gift och far till ett barn; och hans kompis var den styvaste av alla, som bara levde för bergsbestigning och tog vilka risker som helst och som alltid kom ut levande igen på andra sidan om vilka faror som helst.

Nu är K2 sådant, att hälften av alla som ger sig på berget aldrig kommer tillbaka igen i levande skick. När vår expedition gav sig upp under allehanda svårigheter med bärare möttes den av en strandad expedition på nedgång med ett lik i lasten och en annan av deltagarna vansinnig. Några extra deltagare hade blivit kvar där uppe. Redan här tillspetsades motsättningarna inom vår expedition då Dallas och överdängaren kom i öppet gräl och slagsmål med varandra.

Det var bara början av kriserna. Den gamle ledaren råkade snart ut för lungefysem och måste genast bäras ner till baslägret igen. Han befallde då att Dallas och japanen skulle få fortsätta mot toppen ensamma medan de två kamraterna skulle stanna kvar nedanför som reserver och invänta deras återkomst från toppen. Japanen kom ensam tillbaka i döende skick: han och Dallas hade förlorat sitt tält genom en överraskande snöstorm. Dallas hade blivit kvar där uppe, och japanen hade lyckats återvända ensam. När han med stor svårighet lyckats berätta så mycket dog han.

Men de två kamraterna beslöt att våga ett försök mot toppen när vädret klarnade nästa dag. De nådde lyckligt toppen, men vägen ner är alltid värre än vägen upp för ett sådant berg. Vädret blev dåligt, sikten blev den sämsta tänkbara, de störtade, och i fallet bröt kvantfysikprofessorn benet. Han beordrade sin kamrat att överge honom och rädda sig själv. Denne gick med på detta ytterst motvilligt och under de vildaste protester.

Under tiden beslöt den gamle expeditionsledaren att överge baslägret då han annars riskerade att dö själv genom sitt ständigt försämrade lungfysem, och då vädret var så dåligt att alla de fyra där uppe måste anses som förlorade.

Men på vägen ner ensam stötte överdängaren plötsligt på Dallas ihjälfrusna lik. Här tog dramat sin intressantaste vändning: Dallas hade kvar den utrustning i form av extra rep, vitaminer och adrenalinkapslar som de båda kamraterna förlorat i sin störtning. Överdängaren tog hand om denna utrustning och återvände med den upp till den döende kamraten, satte nytt liv i honom med adrenalininjektioner och hjälpte honom ner för berget, medan vädret fortfarande var det sämsta tänkbara: de visste inte ens var på berget de var utan kunde bara ta sig neråt på måfå.

Under tiden lämnade den gamle miljonären och flickan baslägret i helikopter. Föraren insisterade på att de gjorde en tur uppför och omkring berget för att ge eventuella överlevande av expeditionen en chans. Därigenom kunde de båda kamraterna räddas strax innan de nådde ner till baslägret. De plockades upp av helikoptern, och därigenom hade endast två av de sex i expeditionen förlorat livet.

Men de största förlorarna i expeditionen var de två som hade varit stöddigast från början: miljonären och Dallas, ty miljonären skulle aldrig mer kunna leda en bergsbestigning. Dallas hade varit så nonchalant att han kommit i slagsmål med överdängaren på vägen upp, och redan där stod det klart att expeditionen i viss mån måste haverera. Som Johannes B. Westerberg påpekade: Om det uppstår bråk mellan deltagarna är ett expeditionsföretag inte mer att tänka på. Dessa hade knytnävsslagsmål sinsemellan och forcerade ändå igenom expeditionen, i vilken den ena dog plus en till, som var oskyldig. Var det värt det?

Man kan mena att filmens sensmoral var: pengar och krafter är nödvändiga men räcker aldrig till, medan hänsynstagande och medmänsklighet räcker längre än döden.

Samtidigt var filmen en väsentlig lektion i sportsmannaanda. Ingenting är kanske viktigare i krävande expeditioner än att sportmanskaper upprätthålls. Intriger, gående bakom ryggen, undanhållanden av fakta, förtal, svek och överkörningar - allt sådant är enbart destruktivt och motsatsen till sportmanskaper. Än en gång: om sådant inte kan undvikas är det bättre att inställa expeditionen.

En mänskligt nästan lika intressant film var "Black Rainbow" från 1991 med Jason Robards och Rosanna Arquette, där hon spelade ett medium och han hennes far. De levde på att turnera med henne som medium omkring i olika frikyrkor i olika stater, och före henne hade hennes mor spelat samma roll av medium, medan mannen-fadern var hopplöst alkoholiserad och tvivlande - i sin bitterhet en fantastisk roll för en skådespelare att få göra. Problemet var att hans dotter inte bluffade. Hon hade en spektakulär förmåga att kunna förutse vad ingen kunde acceptera, nämligen någons förestående död eller rena katastrofer med många publikmedlemmar som offer följande dag. Därigenom utvecklades hennes sessioner till ständigt alltmer magstarka dramer, och uppskrivningen av den täta dramatiken tilltar genom hela filmen. En ung journalist spelad av Tom Hulce (Mozart i "Amadeus") sätts på dem för att avslöja henne som en bluff, men han tvingas i stället ge upp inför en överbevisning av hennes äkthet som han aldrig kan förklara för pressen.

Periodens tredje mänskligt intressantaste film var "The Battle of the River Plate", Michael Powells och Emeric Pressburgers stora filmatisering från 1956 om jakten och slaget kring *Graf Spee* i Rio de la Plata utanför Montevideo i andra världskrigets början. Det intressanta i denna film var australiensaren Peter Finchs gestaltning av den tyske kaptenen, en gentleman som inte tyckte om krig, som behandlade sina engelska krigsfångar från sänkta fartyg mer än väl, och som slutligen när undergången var oundviklig hellre övergav sitt skepp och sprängde det i luften än fortsatte ett blodigt slag som ändå bara kunde sluta med *Graf Spees* undergång.

"The Crow" från 1994 uppvisade en märklig helt ny sorts filmstil med suggestiv gotik nästan erinrande om den tyska expressionismen på 20-talet i exempelvis "Doktor Caligaris kabinett". Lika suggestiv var Roger Cormans filmatisering av H.P Lovecrafts skräckssaga "The Dunwich Horror" från 1970 med otroligt verksamma effekter av nästan expressionistiskt slag. Lina Wertmüllers film om "Camorra" i Neapel från 1988 var också på sitt sätt gotisk i sitt romantiska filmspråk i skildringen av hur kvinnorna i Neapel, mödrar, hustrur och döttrar, sluter sig samman i en konspiration mot de manliga droghandlarna med Harvey Keitel i en av sina sällsynta skurkroller.

TV3 har åter börjat visa gamla engelska filmer från 30-talet framåt, bland vilka några strålande komedier har noterats: "Rome Express" från 1932 med Cedric Hardwicke som praktfullt osympatisk mångmiljonär och Conrad Veidt som ännu praktfullare skurk i ett drama kring en stulen målning som kommer på avvägar genom förväxling av portföljer. Den strålande tågthrillerkomedin gjordes om 1948 med titeln "Sleeping Car to Trieste" med betydligt poverare resultat, mindre humor, mindre detaljer och trögare tempo, som brukar bli fallet med nyfilmatiseringar av klassiker. Ännu mer strålande som komedi var "The Ghost Train" från 1941 om strandade passagerare på en öde station ute på Cornwall någonstans, där de tvingas tillbringa en ödesnatt av spökhistorier, döende stinsar, gengångare, lik som försvinner och ett helt tåg som spökar utom ett praktfullt galleri av excentriska original och galenpannor, tills allt får sin underbart rafflande och logiska upplösning. I Peter Ustinovs "Vice Versa" råkar Roger Livesey och Anthony Newley (i sin debutroll 1947, senare "the artful Dodger" i David Leans "Oliver Twist" och en av skaparna av musicalen "Stoppa världen - jag vill hoppa av") ut för ödet att de byter kroppar med varandra, far och son, med mycket bekymmer och förvillelser till följd för främst James Robertson Justice som den ovillige skolgossens praktfullt dubbelmoraliske hycklare till rektor. Jean Kent som "Trottie True" (1948) visade en

music hall-artists mänskligt mycket intressanta och underhållande bana genom teatrarna fram till sin definitiva roll som hertiginna med många nyttiga lektioner på vägen om livets svåra förstållningskonst. I Roger Cormans "Tales of Terror" (1962) slutligen dominerade Vincent Price som praktfullt fåfång vinsmakare som till sist blir inmurad av Peter Lorre med dennes mördade hustru och infernaliskt svarta katt - och det var inte det värsta som Vincent Price råkade ut för i det sällskapet, som även bjöd på en diaboliskt maktgalen hypnotisör till döds spelad av ingen mindre än den ojämförlige Basil Rathbone.

Därmed är vi åter inne i skräckisarna. I ursprungsversionen av "Cape Fear" (1959) regisserad av John Lee Thompson gjorde Robert Mitchum en betydligt mera förfärligt metodisk psykopat mot advokaten Gregory Peck än Robert de Niro långt senare. "Psych Out" från 1968 var noterbar genom Jack Nicholsons gestaltning av prakthippie i San Francisco i alla Flower Power-rörelsens utsvävningars medelpunkt - "den långa festen" fick i regel ett ohyggligt slut, och filmen hette på svenska "Helvetesgänget". Mera intressant var då "Last Rites" (1988) med Tom Berenger som katolsk präst i kläm mellan sin kyrka, sin far (maffian) och sin älskarinna. Han valde maffian och kyrkan i en bisarr historia om incest, familjeloyalitet bortom alla rimliga gränser, katolsk dubbelmoral och den totala skrupelfrihetens excesser, där mördaren, en hon, var bäst.

Två gamla klassiker tog emellertid priset - "Brief Encounter" med Trevor Howard i sin debutroll i en av alla tiders mest finkänsliga filmer, och Leslie Howards sista och mest slitstarka film "Pimpernel Smith", där mannen bakom Shakespeares verk förklaras ha varit en earl av Oxford. Har den teorin prövats?

På biograferna har vi sett Giuseppe Tornatores imponerande film "Stjärnornas man" från Sicilien, en innerlig och bittert avslöjande historia om mänskliga villkor inom filmen, en hjärtskärande titt bakom kulisserna på den fruktansvärda cynism som egentligen låg bakom hela den tidigare filmindustrin med dess filmstjärnekult, en makaber uppgörelse med hela drömfabrikens innersta väsen, där alla egentligen bara bedrar sig själva - och utnyttjas för det.

Bille Augusts nya film på Selma Lagerlöfs "Jerusalem" filmad i Härjedalen och Marocko är ännu en stolt fjäder i hatten för Augusts underbart pålitliga filmkonst. Den är stramt och strängt hållen i spartansk enkelhet utan några effektsökerier, överdrifter eller teatraliska tricks. Inte ens musiken mer än antyder små dramatiska stegringar. Resultatet blir nästan som ett kammerspel. Fotot är hisnande vackert, och skådespelarinsatserna är lysande och äkta alltigenom, där dock Sven-Bertil Taube gör den starkaste prestationen. Den tål gott en jämförelse med den lika stilrena men ännu mer makalösa "Kristin Lavransdotter".

Paradisresan - del 2.

Det var följande dag som vi besökte den stora zigenarmarknaden långt utanför staden, där vi råkade ut för det bästa vinet på hela resan. Marknaden var ett jättelikt läger där man kunde köpa allt från alla tidigare regimers tider för en spottstyver. Där fanns den underbaraste samling gamla trattgrammofonskönheter jag någonsin har sett, där fanns praktporträtt av alla de gamla gökarna Marx och Engels och Lenin i förgyllda

retoucheringar som nu var helt ute, där fanns allt vad man kunde behöva i klädvåg från alla tider, där fanns tyska soldathjälmars från andra världskriget och ordnar och medaljer från 1700-talet framåt inklusive tallösa Leninordnar för 20 forint (1 krona) styck högst, där fanns glas och kristall och juveler och i princip allt utom själva Stefanskronan. Och där fanns vin.

Man fick det karaffvis om 1,1 liter, och det kostade 220 forint (11 kronor). Det var vitt och utan etikett och kallades "husets vin" men var det godaste vi drack på hela resan. Endast i södra Italien och på Sicilien träffar man på liknande utsökta gyllene vita viner som alltid är utan namn och etikett.

Var det efter det som vi gick till den underbara zigenarrestaurangen med det professionella vandrande musikkapellet, som gick omkring från bord till bord och spelade vars och en gästs eget hemlands musik? Vid ett spanskt bord flödade alla de gamla kända spanska folk- och zigenarmelodierna fram, vid ett ryskt bord hörde man "Kalinka" och annat sådant, ett svenskt bord bakom oss lyckades trolla fram både "Ack Värmeland du sköna" och "Å jänta å ja" bland annat, och det var bara vi som blev utan. Vi satt i mitten som det största sällskapet vid det största bordet, och en av oss ville inte ha musikalisk uppvaktning, för han ville inte betala för en sådan. Det kände tydligen de ungerska finkänsliga musikerna på sig, ty de undvek oss konsekvent, fastän både jag och andra av oss skickade välkommande långtansfulla blickar efter dem. Jag hade gärna exempelvis velat höra deras italienska repertoar i ungersk tappning.

Följande dag gick vi förlorade på Margit-ön. Denna väldiga ö är ett grönområde i floden som är så oändligt, att man i dess mitt är helt omedveten om staden - den finns inte längre inom hörhåll. På denna ö ligger flera av de varma källorna med Europas kanske mest fantastiska badinrättningar. Jag avstod själv från att gå och bada då jag var mera intresserad av att gå på upptäcktsfärd längs hela ön, men de som gick in fick sitt lystmäte på varmbad och svavelbad, hälsobad och ångbad, plaskbad och poolbad - alla varianter fanns. Andra föredrog att sitta på en servering och dricka vin.

Det var dåligt med serveringar på Margit-ön. Där fanns restauranger överallt och till och med reklam för restauranger och kaféer överallt, men samtliga var stängda. Den stora restaurangen var helt övergiven, vilket var förundransvärt, då dess läge och arkitektur var synnerligen tilltalande. De enda ställen som hade öppet låg i norra ändan av ön, och där var det konsekvent slagsmål om de få sittplatser som fanns.

Det gjordes flera försök att komma in på Café New York, men vi kom aldrig längre än till Café Mozart, där alla de tjutande ambulanserna hysteriskt trängde ut musiken. På Café New York, detta ryktbara litterära tillhåll, försiggick en filminspelning som skulle vara slut dagen därpå, men alltid när vi kom tillbaka dagen därpå skulle den hålla på en dag till. När vi en dag optimistiskt fann dörren öppen och stegade in kom vi mitt framför kamerorna i tydligen en mycket känslig scen, en arg regissör skrek "Bryt!" och vi blev utkörda ej utan bestämdhet. Det var vårt sista försök att komma in där. Av förklarliga skäl lyckades vi aldrig göra oss välkomna.

Höjdpunkten var emellertid dagen därpå, när vi gjorde utflykten på floden norrut till den lilla staden Szentendre. Vädret var kalas och flodresan njutbar till maximum. Szentendre, egentligen ursprungligen Sanct Andreas, är en uråldrig stad från förra millenniet som haft en mycket skiftesrik historia med tre olika storhetstider. Den tjänade bland annat som kyrkligt centrum och uppsamlingsplats för alla kristna flyktingar från södern i Jugoslavien när turkarna beslagtogs hela landet. Just nu skryter staden med sin fjärde storhetstid. Den har blivit ett konstnärligt centrum för hela landet med en mycket intressant konsthantverksmarknad uppe vid kyrkan.

Där i en skuggig berså nere vid floden hade vi vår stora festliga avslutningsbankett på lördagen. Det var en värdig avslutning på hela resan. Även de som varit sjuka kände sig tillfälligt bättre, och omgivningarna, miljön med floden i denna pittoreska småstad av nästan bara envåningshus, hade inte kunnat bli bättre.

Somliga av oss valde att ta båten även tillbaka medan andra föredrog att ta tåget. En tablå utspelade sig när vi skulle göra inköpet av våra tågbiljetter. Janne som kunde ungerska åtog sig att genomföra uppgiften. Där satt två gamla ampra helsura tanter med pokerstenansikten i biljettkontoret när Janne steg in och framlade sitt anspråkslösa ärende. Deras reaktioner hade ingen kunnat förutse. De fullkomligt exploderade ut i gapskratt och kunde inte bärga sig. De skrattade hejdlöst och okontrollerat så länge Janne var kvar på biljettkontoret. Han kunde inte för sitt liv begripa vad det var som de båda satta tanterna hade så förtvivlat roligt åt, men faktum är att de gapskrattade hysteriskt så länge han var kvar inom synhåll.

(forts. i nästa nummer.)

Torskresan

("Torsk" i detta sammanhang står varken för fisken eller verksamheten utan är teaterspråk och står för betydelsen "fiasko, bakslag, tji, fikon, korgen," med mera sådant.)

Resan började med dramatiska förtecken. Hela vägen ner till Malmö ösregnade det med en såphal autostrada som följd, där långtradarna framstod som oberäkneliga dödsfällor när man passerade förbi, då ösregnet och deras stänk gjorde varje möjlighet till någon sikt omöjlig. Efter denna flygande start och bästa tänkbara skjuts ner till Malmö av en god vän blev jag utsläppt någonstans i Malmö i ösregnet för att sedan fråga mig fram till stationen.

Tio minuter före tågets avgång fick jag veta att tåget hade ersatts med buss. Ingen visste exakt varifrån denna buss skulle avgå. Det var bara att bege sig ut i ösregnet med allt bagage och leta, och småningom stötte man på en liten folkskara som såg bekymrad ut. Det var napp. De skulle med den bussen.

På bussen anmodades man av en konduktör att fylla i namn och adress med personuppgifter för tyskt myndighetsbruk på Trelleborgfärjan. Två damer kom fram till att ifyllandet av dessa uppgifter var viktigt om färjan skulle haverera på vägen och man sedan måste ta reda på vem som var ombord och vilka som förolyckats. Emellertid lämnades dessa ifyllda handlingar ombord på båten.

Lyckligtvis sjönk inte båten denna gång. På tåget hade jag som kupékamrater i liggvagnen två äldre tanter och en yngre dam. Då de två äldre tanterna var ganska skrymmande och därtill ytterst opraktiska infann sig snart en kris. Den yngre damen påpekade för konduktören att de flesta kupéerna i liggvagnen var helt tomma och undrade därför om det var alldeles lämpligt att då klämma in fyra personer i en kupé med obehag för alla fyra i stället för att ge åtminstone två av dem en egen kupé. Konduktören förkunnade kategoriskt att det var alldeles omöjligt att ändra på den centraldatoriserade ordningen.

Ganska snart infann sig en konflikt mellan den yngre damen och de båda tanterna. Dessa ockuperade nämligen liggandes de nedre kojerna utan att ha biljett till dem och hänvisade den yngre damen, som hade biljett till en av de nedersta kojerna, till en av de

översta. Dessutom krävde tanterna, eftersom de gick och lade sig tidigt, att alla kupéns passagerare skulle göra det samma, hur litet sömniga och trötta de än var.

Sedan hällde tanterna ut några deciliter klibbig saft på golvet, så att det inte längre gick att beträda detta utan att fastna däri med fötterna eller skorna. Värst var det om man på natten skulle ut barfota på toaletten. Detta dilemma hade till följd att småningom allt i hela kupén blev alldeles utsägligt klibbigt. Efter detta mästerskap i opraktiskhet lyckades tanterna dessutom på något sätt få kupéns avfallsinkast upp-och-ner-vänt, så att alla dess begagnade bananskal, klibbiga fruktskal, söliga pappersservietter som förbrukats i upptorkandet av en bråkdel av de båda decilitrarna utspilld sötklibbig sockersaft, rann ut på golvet och förgyllde oredan. Kort sagt, de båda skrymmande tanterna gick från ytterlighet till ytterlighet, och konduktören tog genomgående parti för alla deras förehavanden mot varje försök till protest från de yngres, offrens, sida.

Trösten för dessa gradvis alltmer upptornande obehag fann den yngre damen och jag i varandras sällskap. Hon var rumänsk ungerska som lärt sig svenska och talade detta språk bra. Vi knöt genast litterära kontakter som kan bli lovande för eventuellt samarbete i framtiden.

Emellertid fick tanterna det sista ordet i Budapest. När de skulle stiga av tåget orsakade deras bagagetonnage förstoppning i vagnen, så att ingen kom av. Av någon anledning fungerade inte vagnens andra utgång, utan alla ville ta sig ut genom den utgång till vilken tanterna i god tid hade organiserat sig själva och hela sitt bagage först i kön. Deras bagage var lika skrymmande och otympliga som de själva. Visserligen hade kappsäckarna hjul, men dessa fastnade nästan överallt, och några gick sönder. Inte heller dög deras rullvagnar till mycket, då dessas stroppar även grep omkring sig och ingalunda höll det dåligt surrade bagaget på plats, som rasade in i varje kupéöppning under vägen och där förorsakade andra ras i ett slags kedjereaktioner. Dessutom var detta bagage (i medeltal fyra koffertar per tant) så tungt, att de omöjligt själva kunde få det av tåget. Lyckligtvis fastnade inte tanterna själva i de smala dörrarna, men allt de hade med sig gjorde det.

I Budapest fördrev jag sedan väntetiden med en lämplig middag på den tjeckiska restaurangen "Svejk" med förträffligt god mat och eget musikkapell, varifrån jag sedan tog mig tillbaka till stationen Keleti Pu för att där njuta av klienteletets sällskap i den stora väntsalen. Klientelet i fråga bestod av några hundratal individer från hela Balkan. Några var musiker och spelade galant på oboe och andra blåsinstrument. Några var inte alls resenärer utan stamgäster av ett annat slag, som tydligen brukade sitta där och övernatta i brist på bättre ställen. De flesta av dessa var ganska kraftigt påverkade. Ett äldre par utmärkte sig särskilt därvidlag. De grälade sinsemellan så eftertryckligt, att innehållet i damens plastpåse klirrade olycksbådande mot golvet så att klangen brast och de ädla vätskorna spred sig i små floder utmed hela väntsalen och därtill spred omisskännliga parfymmer. Sedan tilltog grälet, och de fortsatte ett bra tag med att klirra med de i påsen redan sönderslagna flaskorna under vilt magyarskt ovelt.

Bredvid mig satt en annan påstruken herre som hela tiden monologiserade utan konsonanter men med desto fler vokaler - han talade i skägget. En annan natthärbärgare satte sig försynt mellan mig och honom, så att denne stackare fick alla skäggtalesarens monologer i örat. Min stackars nye granne försökte då beklaga sig för mig, men när han förstod att jag inte förstod ungerska gav han upp. Jag förstod dock situationen, och han såg tacksamt att jag sympatiserade med honom i hans utsatta läge, varpå han ytterligare klargjorde läget för mig genom att menande uttrycka ett internationellt ord som jag måste förstå, i det att han indikerade sin monologiserande granne. Han klargjorde

mycket tydligt dennes karaktär med att benämna honom med det omissförståeliga ordet: "Idiot!" Sedan slumrade han tyst in, resignerande inför sitt öde, medan den andre i sitt skägg fortsatte sitt ändlösa monologiserande på obegriplig rotväliska utan någon som helst artikulation.

Sålunda tillbringades kvällen, tills jag steg på tåget söderut mot Istanbul klockan 23.55, det värsta olyckståg jag någonsin råkat ut för på någon av mina många resor. Hur resan därmed totalt torskade till sig uppskjuter vi den sorgliga redogörelsen för till en annan gång.

(forts. i nästa nummer.)

Nya Himalayaturer del 9 : Darjeeling.

Tiger Hill i soluppgången med fullmåne i världens klaraste väder med Kanjenjunga och Mount Everest i blickfånget samtidigt, utom andra berg som Makalu, Cho Oyu och Chomolhari - kan man uppleva något mera fullkomligt och otroligt? Det kändes otroligt att vara i Darjeeling igen, resan dit på drygt två dygn från Naini Tal under vidriga omständigheter hade varit ogenomförbar men ändå genomförts, och vädret överträffade allt inklusive alla mina tidigare besök - jag hade inte sett Mount Everest från Tiger Hill på tre år.

Naturligtvis blev man överentusiastisk och började genast vandra av sig benen upp till olika stupor på olika kullar, den ena mer svårtillgänglig än den andra. Klostret Ghoom håller på att utvidgas väsentligt, och ett väldigt hotellkomplex håller på att uppföras kring en av stuporna, "*Sterling Resort*", som redan är i verksamhet. Klostret Ghooms stupor är ett antal, och flera är hedrade till minnet av enskilda lamor; men den man ändå mest tänker på här är Lama Anagorika Govinda, den tysk-bolivianska Himalaya- och Tibetvandraren, som tillbringade ett antal år här.

Tonys och mitt värddpar från februari på hotell Dekeling tog hjärtvänligt emot mig, och vi hade en lång konversation om Tonys projekt. Han hade kontaktat dem från Sverige beträffande sin önskan att köpa hundratals tröjor från en tibetansk affär, där han hittat en som väckt hans entusiasm. Problemet var att han varken kom ihåg affärens namn eller exakt var den låg. Vårt värddpar hade gjort sitt bästa för att hitta affären men misslyckats. I augusti hade jag meddelat Tony min avsikt att besöka Darjeeling i november oich åtagit mig att reda ut tröjaffären och om möjligt genomföra den, vilket han hjärtligt gått med på och uppskattat.

Från Almora hade jag skrivit till honom om vad jag trodde om möjligheterna. Risker var att affären inte hade någon exportlicens. I sådant fall var det min avsikt att inköpa kontant så många tröjor som jag kunde medföra ur landet utan att få problem med tullen. Jag trodde aldrig att jag skulle ha något problem med att hitta affären, då Tony beskrivit dess läge tämligen klart.

Vårt värddpar gav mig en lång historia om hur de i månader jagat upp och ner i hela staden och frågat alla utan att ha hittat den. "Okey," sade jag, "jag skall hitta den imorgon."

Efter att ha jagat i ett ansevärt antal timmar gata upp och gata ner och finkammat åtminstone tre av dem metodiskt måste jag inse, att det faktiskt var svårt att hitta den.

Det fanns hundratals tibetanska textilaffärer, och det fanns hundratals textilaffärer som hade stängt. Tonys efterlysta tröja var en T-shirt, och i november är det inte säsong

i Himalaya för T-shirts. Få affärer hade någon enda, och om de hade var de aldrig ens tillnärmelsevis besläktade med Tonys fynd.

Sålunda tillbringades min första dag i Darjeeling med ett oupphörligt springande av mig benen i hela staden, som är mycket backig med stora nivåskillnader (från 2000-2300 m.ö.h.), till vilket kom pappersexercisen med mitt inresetillstånd för Sikkim, som först måste exerceras nere hos *Deputy Commissioner's Office* i djupet av staden, sedan stämplas hos *Foreigner's Registration Office* uppe på toppen av staden och därpå ratificeras nere hos *Deputy Commissioner's Office* igen.

Kvällen firades dock med middag i restaurang Orient, för mig den kanske bästa restaurangen i världen, inte bara för dess goda mat och imponerande meny, utan mest för dess miljö. Man kan knappast tänka sig något mer exotiskt i restaurangväg. Den ser mycket liten ut utifrån, ungefär som ett dockskåp, men vilket dockskåp! Väggarna är prydda från golv till tak med praktfulla bilder av den hinduiska gudavärlden jämte färgporträtt av familjen Gandhi och andra indiska koryféer mellan glasskåp väl låsta, ty deras innehåll är alla Indiens bästa alkoholsorter, från Royal Challenge (den bästa whiskyn) till det sämsta ölet. Åt olika håll leder sedan den lilla restaurangen ut i korridorer med bås, som kan tillslutas. Man ser inget slut på dessa hemliga sidogångar. Restaurangen breder alltså ut sig invändigt i oändliga labyrinter fulla med hemlighetsfulla privata bås, där restauranggäster kan ha för sig vilka hemligheter som helst - ett perfekt ställe för hemliga konferenser.

Följande morgon var det meningen att jag skulle fara till Gangtok klockan 6.30 på morgonen, men när jag kom ner till bussen med allt mitt bagage fanns det ingen buss där på grund av strejk den dagen (9.11). Jag kunde tidigast fara till Gangtok dagen därpå (Mårten Gås). Det var den första dagen på hela resan som jag förlorat, men i stället kunde jag då utnyttja denna dag till att avsluta mina och Tonys affärer i Darjeeling. Dessutom kunde det inte skada med en dags paus och vila efter de senaste hektiska fyra dagarna efter Naini Tal med nästan ingen sömn och dålig mage.

Emellertid hade vädret hunnit försämrats. Redan min första dag hade det på eftermiddagen dykt upp hotande moln från söder, skymningen hade varit rödflammande av anryckande stormmoln, ett sådant väder förebådar normalt cykloner, och det var nästan för övertydligt att det var storm över Himalaya på gång. Torsdagen var helt grå och kall. Mot kvällen började det sakta regna. Fredag morgon, när jag äntligen skulle bege mig till Gangtok, ösregnade det som om alla himlens portar hade öppnats, det forsade ner så ymnigt att det var förvånansvärt att en buss till Gangtok alls vågade genomföra resan över brant stupande berg, genom forsande bäckar, över trådsmla broar och längs hårt trafikerade enfiliga vägar, utan någon sikt alls.

Med på bussen fanns det ett holländskt och ett schweiziskt par. Holländaren, en ung tusan till karl, var det mest hurtfriska jag har varit med om. Under fyra månader i Indien hade han aldrig råkat ut för någon hälsofnurra, fastän han åt vilken mat som helst och drack vilket vatten som helst. Han hade inget paraply och inga regnkläder heller, och han gjorde gärna show av hur föga ösregnet bekom honom. Det finns sådana västerlänningar i Indien också.

I Gangtok ösregnade det värre än i Darjeeling och mycket värre än när jag var här senast med Tony. Jag prisade mig dock lycklig med mina ordentliga vinterskor, mitt lilla italienska paraply och mina skyddande handskar, ty dagen i Gangtok var den råaste för året. Några utflykter till Phodung eller Pemayangtse kunde aldrig komma i fråga.

(forts. i nästa nummer.)

Johannes B. Westerberg om Panchen Lama

"Du har bett mig yttra mig om den nya Panchen Lama. Jag vill då hellre yttra mig om den gamle Panchen Lama.

För att gå till botten med problemet måste man gå långt tillbaka i tiden, närmare bestämt till 1951 och den första kinesiska invasionen av Tibet. Kinas Panchen Lama-kandidat hade utsetts redan långt före invasionen och hade delvis uppfostrats av kommunisterna i Kina. Han betraktades aldrig i Tibet som en trovärdig Panchen Lama, då det redan då fanns en tibetansk motkandidat, som var utsedd enligt alla konstens regler. Denna minderåriga pojke var på pilgrimsfärd till Indien då han arresterades av kineserna i Yatung strax norr om Sikkim. Han försvann ur världshistorien på samma sätt som Ludvig XVII av Frankrike i den franska revolutionen med den skillnaden, att ingen ställde några frågor om den knappt nioårige försvunne Panchen Lama. Hans gosslik sopades under mattan, och kineserna kom undan med det.

Den som sedan officiellt tillerkändes titeln av Panchen Lama X var en naiv och godtrogen för att inte säga självgod opportunist som samarbetade med kineserna ända tills de förstörde hans eget kloster Tashilumpo, berövade honom all hans boskap och alla hans hästar, fördrev alla hans munkar och beslagtog all hans egendom. Först då, jag tror det var 1964, tog Panchen Lama X parti för Tibet mot kineserna, varpå han försvann i kinesisk fångenskap för att vara levande begravd i fjorton år. Endast emedan han lyckats göra sig ett namn och var ihågkommen och innehaft en ställning, som världen mycket väl kom ihåg, kunde kineserna inte bara låta hans lik försvinna. Under sina sista år i begränsad frihet kunde han sedan agera som en riktig Panchen Lama.

Redan förra året bortfördes gossen Panchen Lama XI, som utsetts enligt alla konstens regler av Dalai Lama. Ingen reagerade. Kineserna ville inte att det skulle uppmärksammas, och som i allting annat lyckades de nästan. Nu är gossen spårlöst försvunnen sedan ett år, och kineserna har i stället lanserat en annan Panchen Lama som sin kandidat. Historien upprepar sig. Kommunisterna är samma barnamördande slödder av omänskliga huliganer idag som de var 1951.

Både Hitler och Stalin kommer i lä av Mao-Tse-Tung. Stalin mördade drygt 20 miljoner människor och Hitler minst 26, men Mao-Tse-Tung vållade minst 43 miljoner människors död, däribland 1,2 miljoner tibetaner, en femtedel av hela folket - ett fall fullt jämförbart med Hitlers förintelse av hebréerna. Men Hitlers förintelse tog slut efter 12 år medan kineskommunisternas fortfarande pågår efter 45 år av terror.

Ingenting kan försvara eller ursäkta den kinesiska regimen, som är en ren kommunistisk imperialism, som nu genom stigande ekonomisk välfärd fått ny kapitalistisk luft under vingarna. Den förblir världens största, grymmaste och omänskligaste diktatur, som genomför fler dödsdomar och offentliga avrättningar om året än alla andra världens länder tillsammans. Jag har personligen som individ förklarat Kina krig på liv och död tills antingen dess kommunistregim eller jag själv har gått i graven, ty en sådan regim får man inte tolerera. Den har överlevt genom att den naiva omvärlden ständigt har kompromissat med den - först Indien och England 1950 genom att helt lamt och menlöst acceptera invasionen och ockupationen av Tibet, sedan USA genom att under president Nixon och utrikesminister Kissinger erkänna Kina och skrota dess enda legitima regering i Taiwan, vilket snedsteg sedan lett till en lavin av sådana, som slutat med att USA favoriserat Kina mer än något annat land i världen. Amerikas flirt med Kina är lika vederstygglig som på sin tid Chamberlains och Englands var med Hitler-Tyskland 1938.

Var glad för att du inte kom till Tibet i sommar. Du slapp därigenom få uppleva den senaste vågen av kinesiskt förtryck i Tibet med nya massdeportationer av hundratusentals kineser till tibetanska dödsgruvearbetarkollektiv, med nya stängningar av kloster och fördrivandet av deras munkar, med kort sagt ett nytt återvändande till det totala förtrycket under 50-talet, som då liksom nu endast går ut på att helt eliminera den tibetanska kulturen och folket för att i stället upplåta Tibet som avstjälningsplats för i Kina icke önskvärda miljontals kineser, som lika litet vill till Tibet som tibetanerna vill ha dem där.

Störta diktaturen i Peking, och allt kommer att på lång sikt bli bättre, om det dock först måste leda genom just sådana katastrofkriser som Kina genom sin imperialistiska exploatering och miljöförstöring och sin omänskliga tvångspolitik så hjärtligt förtjänar.

Hoppas detta brev ligger och väntar på dig när du kommer hem från din avundsvärda hälsoresa kring Medelhavet. Trots dina åtaganden med bokmässor och musiksånger hoppas jag ännu du kan komma hit i november, så att vi får prata." etc.

(Johannes uppgifter om nya kinesiska inplanteringar av hundratusentals kineser i Tibet bekräftas bland annat av Svenska Tibetkommittén, som meddelar att Kina planerar bygga fem gruvstäder i Tibet som vardera ska inhysa c:a 100 000 kinesiska arbetare för nya koppargruvor. Det blir alltså då en tvångsinvandring på runt 500 000 kineser till Tibet mot dessa kinesers egen vilja.)

Letnany-förlagets bok TIBET med Johannes B. Westerberg som författare utkommer till bokmässan. Det blir en mycket liten produktion på endast c:a 50 sidor, men det är bara första delen av planerade tre. Johannes har inte själv skrivit hela boken utan endast partier därav, men då han är den viktigaste personen för bokens tillkomst har vi givit honom hela äran för dess existens.

I nästa nummer av Fritänkaren bland annat:

Doktor Sandy om situationen i Orienten (Teori om "Den nya fronten")

En studie i Dennis Wheatley

Henry Purcell

och naturligtvis mycket annat.

Göteborg den 4.10.1996.

Press stopp: Notis om Kailas

Resan blir av i augusti 1997 i samarbete med "Läs och Res" med tibetansk guide i stort sett enligt förliden sommars havererade resplan med endast Nam Tso, Reting, Tertrum och Tsurpu strukna men med Ganden och Katsel bibehållna jämte en dagsutvlykt till Yerpa, till priset av 25-26,000 kronor för 32 dagar. Mer information genom "Läs och Res" i nästa nummer.

(11.10.1996.)